

Моляко В. О.,

*доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
завідувач лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Третяк Т. М.,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Ваганова Н. А.,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Гулько Ю. А.,

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Латиш Н. М.,

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТВОРЧОГО ЗДОРОВ'Я

Наші багаторічні дослідження в сфері психології творчості, а також дослідження інших фахівців, і не тільки психологів, дозволяють зробити деякі, багато в чому лише попередні, висновки про особливості такого феномену, як творче здоров'я людини. Зрозуміло, що ми розглядаємо цю динамічну систему в контексті таких відносно автономних систем, як фізичне, психічне і духовне здоров'я, але саме в межах загального психологічного здоров'я.

Перш за все слід відзначити, що вже порівняно давно в науковому та тим більш практичному плані циркулює назване вище поняття психологічного здоров'я – іноді як синонім здоров'я психічного (душевного) в більш чи менш традиційних вимірах, а іноді як здоров'я, яке характеризує людину саме більш високими рівнями прояву її інтелекту, почуттів, волі, саморегуляції. Згідно з деякими міркуваннями тут, як нам видається, можна говорити про його наближення до поняття духовного здоров'я, а це останнє характеризує людину з точки зору її вищих можливостей в осягненні світу, самої себе, прояву в першу чергу таких почуттів, як сором, співчуття, благоговіння (див. праці В. С. Соловйова та деяких інших філософів, релігієзнавців тощо).

Психологічне здоров'я характеризує кожну людину, воно пов'язане з функціонуванням її психіки в цілому та окремих, скажімо так дещо умовно, її складових: психологічне здоров'я пов'язане з проявами відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення, волі, почуттів та емоцій у межах так званої норми, але з різноманітними особливостями, в різних діапазонах.

Дійсно, психологічне здоров'я як таке характеризує саме нормальну людину. Уникаючи численних посилань на авторитетні, добре відомі розробки, можна, як це взагалі й прийнято, в робочому порядку вдатись до положення, яке засвідчує, що «нормальною людиною» можна вважати таку, що дотримується загальноприйнятих соціальних правил поведінки й діяльності, досягає в цілому взаєморозуміння принаймні на побутовому й професійному рівнях (у своїй конкретній професійній діяльності), взаєморозуміння з конкретним оточенням, з колегами, не визначається скільки-небудь яскраво вираженими особливостями поведінки, вчинків, спілкування (мови), які можна було б визначити як суттєво відмінні від тих, які визначають «загал інших людей». Звичайна річ, це зовсім не вичерпна характеристика, вона має цілком певні вразливі місця.

В рамках нашого дослідження норма – це можливість підтримувати свою поведінку, діяльність, комунікації без скільки-небудь суттєвого порушення існуючих ознак, характеристик, визначень, якими користується загал, або ж певне середовище, окреме коло осіб (норми встановлюються кимось – вони можуть бути пристосовані для більшості, для меншості, для людства й до окремих груп людей, це зрозуміло, хоча й залишає певну кількість запитань по суті – цю проблему звичайно слід розглядати докладніше й в спеціальному ракурсі).

А тому, приступаючи до аналізу питань психологічного здоров'я сучасної людини, ми повинні спочатку зробити низку необхідних, як нам здається, суттєвих, обумовлень, а саме:

– поняття «психологічне здоров'я» розповсюджується на кожну людину (будь-якого віку, статі, незалежно від саме фізичного стану та т. ін.);

– під психологічним здоров'ям ми розуміємо можливості конкретного суб'єкта досягти позитивного наслідку в його трудовій, побутовій, ситуативній діяльності, що не характеризується якимись яскраво вираженими особливостями («звичайна діяльність» в усіх її різновидах);

– людину можна вважати тим більш психологічно здоровою, чим більше вона у змозі досягти позитивних результатів у різних видах діяльності, коли вони ускладнені різноманітними факторами, тим більш, коли їх можна вважати кризовими, аварійними, катастрофічними.

Тут також потрібно зазначити, що рівень психологічного здоров'я може характеризуватись рівнем адаптації, пристосування суб'єкта до змін в умовах діяльності, виникненням неочікуваних часом досить суттєвих змін, перешкод, бар'єрів, які необхідно подолати для досягнення того чи іншого результату.

Ми вводимо, так само в межах нашого аналізу, поняття психологічного здоров'я, яке характеризує людину наступним чином в залежності від умов, в яких вона виконує ту чи іншу діяльність (при цьому все ж треба вести мову про діяльність, так би мовити, «середньої» складності):

– суб'єкт, що не виконує успішно (вчасно, якісно, приблизно на заданих умовах) свою діяльність в порівняно підвищених комфортних умовах (зручне робоче місце, відсутність зовнішніх перешкод, відсутність стресових подразників та т. ін.) відповідно визначається наявністю низького рівня психологічного здоров'я;

– суб'єкт, що не виконує приблизно таку ж саму роботу при інших рівних умовах з попереднім варіантом, але при наявності незначних перешкод – зниженим психологічним здоров'ям;

– суб'єкт, що працює в звичайних умовах (при наявності незначних перешкод), виконуючи роботу з більшими зусиллями, часовими відставаннями, якісними помилками – визначається психологічним здоров'ям, близьким до «норми»;

– суб'єкт, що виконує свою діяльність при наявності дуже суттєвих перешкод (криза, аварія, катастрофа) – може бути охарактеризований високим рівнем психологічного здоров'я, а якщо ця діяльність виконується з показниками високого рівня – швидше, якісніше, то мова може йти про надвисокий рівень, при хронічних досягненнях високих рівнів – про своєрідні високі здібності, тренованість, високу адаптивність.

При цьому виражений реєстр робочих визначень, звичайна річ, в дуже розмитих констатаціях передбачає, що в умовах діяльності не

використовуються штучні «стимулятори» – суттєві підказки, зміна режиму роботи та т. ін. В даному випадку нас в першу чергу цікавить питання подолання труднощів, прийняття рішень в ускладнених, а часом екстремальних умовах, формування психологічної готовності саме до подолання цих ускладнень. Коротко звернемось до цього аспекту, зокрема звернемо увагу на вплив ускладнюючих факторів на творчу діяльність дітей та підлітків.

Починаючи вже з раннього дошкільного віку, дитина вимушена проявляти творчість з метою адаптації до умов життя. Кожна конкретна дитина в процесі взаємодії з навколишнім світом має виконувати якісь конструктивні дії вперше – ще не маючи належних знань, умінь і навичок. Так, пізнаючи об'єктивну і суб'єктивну реальність, вона поступово вибудовує відповідну систему знань – картину світу, яка постійно збагачується і удосконалюється. В процесі гри, навчання, пізнання вибудовується інструментарій розуміння нею себе і всього, що її оточує: людей, предметів, їх поєднань. Ефективність, продуктивність пристосування до оточення залежить саме від того, наскільки адекватним є той досвід, якого набуває дитина в результаті своєї взаємодії із світом, наскільки конструйовані при цьому образи об'єктивної і суб'єктивної реальності відповідають дійсності і можуть виявитись прогностично необхідними при потребі вирішення актуальних, життєво важливих задач. До того ж слід зауважити, що успішність творчої мисленнєвої діяльності залежить від різних факторів, складових, адже в залежності від індивідуальних особливостей особистості зовнішні обставини можуть виконувати як стимулюючу, так і блокуючу функцію в процесі творчої діяльності.

Вміння молодшими школярами детально проаналізувати умови задачі, включення актуальної інформації у наявну систему знань та вмінь учня актуалізує функціонування творчого мислення, що забезпечує ефективне розв'язання творчих задач за умов інформаційної невизначеності. Вміння переносити аналогії і різноманітні комбінації у нові задачні ситуації створює не лише передумови розуміння та засвоєння учбового матеріалу, а й додає впевненості у власних силах. Доведено, що при систематичному виконанні молодшими школярами різного роду творчих завдань формуються передумови психологічної готовності до професійної діяльності. Зокрема готовність до розв'язування нових завдань, вміння діяти згідно поставлених умов, здатність прийняття, зацікавленість діяльністю, наполегливість, розвиток елементів самоконтролю є тим підґрунтям, на якому успішно формується психологічна готовність до творчої діяльності учнів.

Рання юність визначається необхідністю соціально-професійного самовизначення. Це і обумовлює прагнення подолати невизначеність майбутнього за рахунок формування рівня життєздатності,

прогнозування свого майбутнього. При цьому розвиток життєстійкості забезпечується формуванням соціально-особистісного потенціалу, ефективної моделі поведінки, стратегій і стилів поведінкової діяльності.

Сприятливі умови життєдіяльності, перспективи професійного зростання забезпечують розвиток позитивної самосвідомості, виступають ефективними стимулами соціальної і професійної життєстійкості – готовності приймати життєвоважливі рішення за умов подолання труднощів.

Список використаних джерел:

1. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності: монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 201 с.